

Türk Dilinde Vasıta Hâli

Instrumental Case In Turkish Language

Biol İPEK*

ÖZET

Türk dilinde vasıta hâli eki, Eski Türkçede “+n” idi. Bu ek kullanımdan düştükten sonra ile, birle edatları bu görevde kullanılmıştır. Eski Türkçede kullanılan vasıta hâli eki “+n”, Türkiye Türkçesinde sayılı birkaç kelimedede kalıplaşmış olarak yaşamaktadır. Önceleri çok işlek olarak kullanılan bu ek, zaman içinde işlekliliğini kaybetmiştir. Sadece bazı kelimelerin yapısında kalıplaşmış olarak varlığını sürdürmektedir. Bazen “+n” eki vasıta hâli yerine kullanılan “ile” edatından sonra gelerek ek yığılması dediğimiz durumu meydana getirmektedir. Bir edat ile vazife bakımından ona yakın bir ekin birleşmesi Türkçede sık görülen bir olaydır. Bu çalışma, Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar bütün dönemleri içine almaktadır. Konunun bütünlüğü açısından Türkiye Türkçesi Ağızları ve Çağdaş Türk lehçeleri de bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Her bölümde vasıta hâli eki ve bu görevde kullanılan edatların kullanılışı, fonksiyonları ayrı ayrı ele alınmış, vasıta hâli bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Türk dili, Ek, Durum (hâl) eki, Vasıta hâli eki.

ABSTRACT

In Turkish, instrument case affix was “n” in the ancient Turkish language. After this affix was abolished from usage, “ile” and “birle” particles come into usage. The instrument affix which was used in ancient Turkish language, lives in Turkish of Turkey as a prasal ending in a few words. This affix that was used very often in the past, lost its usage over time. It is used only in structure of some words. Sometimes “n” forms a situation called “compile of ending” by coming after particle of “ile”. That a particle and an ending which is close to it as regards to function comprises is an event seen very often. This work absorbs all the terms from old Turkish to Turkish of Turkey. In view of the wholeness of the subject, dialects of Turkish and regional accents of Modern Turkish were included to this work. In each part of this work, instrument affix, particles used in this function were examined one by one and instrumental affix were assessed as a whole.

KEY WORDS

Turkish Language, Affix, Case Affix, Instrument Case Affix

* Okt., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Dil, bir kurallar bütünü olmamakla beraber, bir kuralsızlıklar yığını da değildir. Dil kendine has kuralları olan, değişmeler gösteren, canlı bir varlıktır. Dil yaşayan canlı bir varlık olması nedeniyle doğal mecrasında kendi kurallarına sadık kalırken, zamanla kural dışına çıkıp özel durumlar da gösterebilir. Bu özel durumlar zaman içinde kurallaşmaya başlar. Böylelikle dil gelişimini sürdürür, durağan bir yapı göstermez (Gemici, 1993: 1).

Dil, yalnız kendisine has kuralları olan bir yapı değil, aynı zamanda bir değerler sistemidir (Bayrav, 1998: 43). Her kelimenin, her ekin dilde bir değeri vardır. Dilin yapısının, işleyişinin belirlenmesi için özellikle eklerin cümledeki görevlerinin çok iyi bilinmesi gerekir. Çünkü kelimeler aldığı eklerle cümle içinde işlerlik kazanırlar. Türk dilindeki eklerin durumunu yazılı belgelerden itibaren takip edebiliyoruz. Fakat bazen karşımıza çıkan eklerin izahını yapmakta zorluk çekiyoruz. Bu zorluğu aşmak için Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine, Türkiye Türkçesi Ağızlarından Türk Lehçelerine kadar her dönem ve sahayı sistemli bir şekilde ele almak gerekir. Dilde kullanılan bir ek birden bire ortaya çıkmaz. Elbette onun ortaya çıkmasını sağlayan durumlar vardır. Bu da günün şartları ve dilin işlekliliği ile ilgili bir olaydır. Belli bir dönemde çok işlek olan bir ek zamanla kullanımdan düşerek kendi görevini başka eklere bırakabilir.

Türk dilinde kelimeyi meydana getiren unsurlar, “*kök + yapım ekleri + çekim ekleri*” şeklinde sıralanır. Yapım ve çekim eklerinin görevleri farklıdır. Türk dilinin en büyük özelliklerinden birisi, eklerin kelime bünyesinde bir tek görevde kullanılmasıdır. Bir ek istisnalar dışında (iç+ten+lik, göz+de) ya yapım ya da çekim ekidir. Eklerin üst üste gelmesi Türk dilinin ve genellikle sondan eklemeli dillerin en büyük özelliğidir (Deny, 1995:6).

Çekim ekleri bazen eklendiği kelimeyle kalıplaşarak, çekim eki olmaktan çıkıp yapım eki olabilir. Bu da “*ek kalıplaşması*” dediğimiz durumu meydana getirir. Yapım eki görevine bürünerek başka bir ek gibi görünen bu ek, aynı kelimeye bir daha eklenerek “*ek yığılması olayı*” dediğimiz durumu meydana getirir. (Korkmaz, 1994:19)

İster yapım eki olsun, ister çekim eki olsun, her ekin belli bir görevi vardır. Bu yüzden “*Türk dilinin ekler sistemini ve bu sistemin tarihi gelişimini incelemek bir anlamda bütünüyle Türk dilini incelemek demektir*” sözü bu konunun önemini

vurgulamaktadır (Buran, 1999:207). İsim ve isim soylu kelimeler, cümle içinde aldıkları çekim ekleriyle işleklik kazanırlar. Vasıta hâli eki de isim çekim eklerinden birisidir. Konunun daha iyi anlaşılması için ismin hâlleri ve vasıta hâlini kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz.

Bir ismin cümle içinde bulunduğu dilbilgisi şekline ya da yalın veya eklerle aldığı geçici duruma “*ismin hâli*” denir. (Buran, 1999:263) Türkçede isimlerin, ifade ettikleri münasebetlere göre şu hâlleri vardır:

1. Yalın hâl (Nominatif)
2. İlgî hâli (Tamlayan durumu / Genitif)
3. Yükleme hâli (Belirtme durumu / Akkuzatif)
4. Yönelme hâli (Yaklaşma durumu / Datif)
5. Bulunma hâli (Kalma durumu / Lokatif)
6. Çıkma hâli (Uzaklaşma durumu / Ablatif)
7. Vasıta hâli (Araç durumu / Instrumental)
8. Eşitlik hâli (Ekvatif)
9. Yön gösterme hâli (Direktif)

Bir ismin, başka bir kelimeyle ilgi kurmak üzere aldığı eke “hâl eki” (ad durum eki) denir. Hâl ekleri, ismi kendisine tabi olmayan, kendisinin tabi olduğu unsurlarla ilgi kuran eklerdir. (Gülensoy, 1995:178) Vasıta hâli, Gramer Terimleri Sözlüğü’nde: “İsmin belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını fiile vasıta olduğunu belirtmek için kullanılan hâl” şeklinde tanımlanmaktadır. (Korkmaz,1992:164) Vasıta hâlini diğer bilim adamları şu şekilde tanımlamışlardır: “Adın belirttiği nesnenin bir araç olarak kullanıldığını gösterir” (Bozkurt, 1995:164). “Adların araç durumu eylemin hangi araçla işlendiğini, kiminle işlendiğini, nasıl ya da hangi şartlar altında işlendiğini ve ne zaman işlendiğini gösterir.” (Tekin, 2003: 116). “Vasıta hâli fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını göstermek için ismin aldığı hâldir.” (Öztürk, 1994: 53). “Vasıta hâli, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hâldir. Bu hâl de ekli olup eki vasıta eki’dir. Demek ki vasıta eki de ismi fiile bağlayan bir hâl ekidir.” (Ergin, 1980: 228)

Türkiye Türkçesinde vasıta hâli için, şu terimler kullanılmaktadır. Araç, bağlama, araçlı, aletlik, ile, bilelik, birlikte, kimle hâli/ durumu, instrumental.

İsimleri vasıta hâline getiren eke, vasıta hâli eki denir (Korkmaz, 1992: 64) Bu ek ismin instrumental şeklini yapar, vasıta ve zaman ifade eder, ismi fiile bağlar (Ergin,1986:288)

Türkçenin asıl vasıta hâli eki "+n" dir. Ancak bu ek, bugün kullanımdan düşmüştür. Bazı kelimelerde kalıplaşmış bir hâlde yaşamaktadır. Bu ek, "yazın, kışın, yayan, öğlen, gündüzün, ilkin" gibi kelimelerde görülmektedir. Özellikle de zaman ifade eden kavramlarda kalıplaşması dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinde vasıta hâli eki almış iki kelime ile "ardın ardın, için için, kıym kıym, ucun ucun" vb. ikilemeler yapılmaktadır. Bu ikilemeler cümle içinde durum zarfı görevinde bulunur. Tahsin Banguoğlu, bu ikilemelerdeki vasıta hâli ekine "zarf yapan ek" demektedir ve bu eki yapım ekleri içinde ele almaktadır (Banguoğlu, 1986:180). Gelmeksizin, görmeksizin, anlamaksızın, bulmaksızın, vb. Türkiye Türkçesinde çok kullanılan vasıta hâli eki almış kelimelerdir. Bu kelimeler cümle içinde zarf görevinde bulunurlar. Bu kullanımlar Eski Türkçe döneminden beri devam eden gelen kullanışların kalıntılarıdır (Çağatay,1943: 93).

Vasıta hâli eki "+n", Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanıldıktan sonra, Osmanlıca döneminde kullanımdan düşmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde asıl vasıta hâli eki "+n" olmakla birlikte, "+la", "birle", "ile" şekilleri de kullanılmıştır. "+n" eki kullanımdan düşünce, onun yerini "ile" edatı almıştır. Türkiye Türkçesinde "ile" son çekim edatı ve onun eklenmiş "+la / le" şekilleri vasıta hâli görevinde kullanılmaktadır.

Kim okurdu kim yazardı

Bu düğümü kim çözerdi

Koyun kurt ile gezerdi

Fikir başka başk' olmasa (Pehlivan,1984:220).

"ile" edatı kendinden önceki kelimeye eklenince ilk hecedeki "i" düşer

Yağmurdan sonra büyüymüş başak

Meyveler sabırla olgunlaşmış

Bir gün gözlerimin ta içine bak

Anlarsın ölümler için yaşarmış (Karakoç, 1998:8)

Sonu ünlüyle biten kelimelere eklendiğinde ise "i" düşer, "y" sesi türer.

Dallar, ilkbaharın tatlı rüzgârlarıyla kımıldıyordu.

A. ESKİ TÜRKÇEDE (Göktürkçe, Uygurca)

Eski Türkçede vasıta hâli eki “+n” dir. Ünsüz seslerle biten kelime ses uyumuna göre “+m, +in” yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra “+un, +ün” olarak kullanılmaktadır.(Gabain1988:64) N ağzında bazen “+än” şeklinde kullanılmıştır (Tekin,1992: 69).

İsme eklenen vasıta hâli eki, “*vasıtasıyla, sebebiyle, dolayısıyla, için, ile, beraberlik*” manaları ifade eder (Çağatay, 1943: 93).

Tämürän (demir ile) (Gabain,1988: 64). *Törüsün* (töresiyle) (Caferoğlu, 1984:138)

yir sayu barmış bodun ölü yitü yadagın yalañın? Ölü yiti yana kälti. (KT D 27-28)

(Ben kendim tahta çıktığımda her yere gitmiş olan halk, öle yite, yayan yapıldak dönüp geldi.) (Tekin, 2003: 117).

Vasıta hâli eki almış isimler bu cümlede durum bildiren zarf görevinde kullanılmıştır.

Bir at orıķı ermiş, anın barmış. (BK D 7) (Ergin, 1986: 93).

(Bir at yolu imiş, onunla gitmiş)

Türgiş kagan kızın ärtiñü uluğ törön oglums alı birtim.(BK K 9-10) (Türgiş Hanının kızını çok büyük bir törenle oğluma alıverdim.) (Tekin, 2003: 117)

Vasıta hâli eki, bu cümlede bir zamirle kullanılmıştır. Cümleye vasıtasıyla anlamı katmaktadır.

Süçiğ sabın yimşak ağıın arıp...(KT G 5)

(“Çinliler” tatlı sözlerle ve yumuşak hediyelerle kandırıp...) (Tekin, 2003: 117).

Yukarıdaki örnekte ise, vasıta hâli eki, zarf-fiile bağlı bir zarf teşkil etmiştir. Çekim edatı olarak kullandığımız “ile” görevindedir.

Ahmet Caferoğlu, -pan/-pen zarf-fiil ekinin -p+an/ -p+en şeklinde olduğunu ve zarf-fiiller içinde yer alan -pan/-pen, ekindeki +an/+en’in vasıta hâli eki olduğunu söylemektedir. *Kelipen* (Gelmele), *Sülepen* (Ordu sevk etmekle). (Caferoğlu, 1984: 138). K. Gronbech ve Necmettin Hacıeminoğlu da aynı görüştedirler; ancak Zeynep Korkmaz, bu görüşü benimsemez. O, -pan /-pen, -p zarf-fiil ekinin -an/ -en ekiyle genişletilmiş bir tür olduğunu savunmuştur.

Zeynep Korkmaz'a göre Türk dilinde iki "-n" vardır. Bunlardan biri hâl zarfı yapan "-n" dir. İkincisi vasıta hâli yapan "+n" dir. Zeynep Korkmaz, yukarıdaki -an/ -en ekinin bir vasıta hâli eki olabilmesi için, öncelikle fiil soylu değil, isim soylu bir kelimeye eklenmesi gerektiğini söylüyor. Biz de bu tespitin doğru olduğunu düşünüyoruz ve bu görüşe katılıyoruz. Zeynep Korkmaz, konuya anlam bilimi açısından bakarak -pan/-pen şeklindeki vasıta hâli ekinin varlığını değil; aksine -p zarf-fiil ekindeki fonksiyonu tekrarlayan bir anlam, yani pekiştirme olayının varlığını tespit etmiştir. Yani -pan/-pen ekinin -p zarf-fiil eki ile -an/-en şeklindeki ikinci bir zarf-fiil ekinin kalıplaşmasından meydana geldiğini ileri sürer.

Zeynep Korkmaz, bu ekle ilgili görüşlerine şu şekilde devam etmiştir: *"Türkçe'de edat türeten özel ekler bulunmadığı; zarf türetme ekleri de yetersiz olduğu için dil, aralarındaki görev ortaklığı sebebiyle ve kalıplaşma yolu ile bu zarf-fiil ekinde yararlandığı gibi, isim soyundan kelimelere getirilen "+n" vasıta hâli ekinin kalıplaşması suretiyle de bazı zarf türlerini oluşturmuştur."* *"bağr+ın yat-"* (karın üzerine yatmak), *"ayagın tur-"* (ayak üzeri durmak) örneklerini veren Zeynep Korkmaz, son olarak bu konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: *"İşte, Türk dilindeki çeşitli zaman ve tarz zarfları ile edatların bir yandan böyle vasıta hâli "+n" ekiyle türetilirken bir yandan da "-n" zarf-fiil ekiyle türetilmiş olması, zamanla bu iki ekin birbirine karıştırılmasına yol açmıştır"* (Korkmaz,1995:182).

Tilin ezük yalğan sav sözledimiz erser...(Dille yalan söz söyledik ise...) (Çağatay, 1943: 93).

Törtünç bilge bilgün (dördüncü hekimliğinden) (Çağatay, 1943: 94).

Bu iki örnekte vasıta hâli eki sebebinden, yüzünden anlamında kullanılmıştır.

Kut bulmuş tüzünler bu tıltagın anta barmaz

(Saadete ermiş asiller bu sebepten dolayı oraya varamazlar) (Çağatay, 1943: 94).

Bu cümlede vasıta hâli "dolayısıyla" anlamında kullanılmıştır. Cümlede sebep bildiren unsur vasıta hâli eki almıştır.

Toz toprak özün söndi. (toz toprak kendiliğinden yatıştı.) (Çağatay, 1943:104).

Şahıs ifade eden zamirde vasıta hâli eki kullanılmıştır. Bir işin kendiliğinden olmasını daha fazla kuvvetlendirmektedir.

Kendi seviğin öz ölmekke kirür. (Kendi kendisini sevmek yüzünden kendi karnına girer.) (Çağatay, 1943: 94).

Vasıta hâli “sebebiyle” görevinde kullanılmıştır. Eski Türkçede ek çoğullukla “-den dolayı” ifadesinin yerini tutar.

Yılın, ayın, turkaru ev bark içinde. (yıllarca ve aylarca daima ev bark içinde) (Çağatay, 1943:104).

Vasıta hâli eki, zaman kavramı ifade eden kelimelerle beraber kullanılmıştır. Bazen vasıta hâli eki almış kelimeler arka arkaya gelebilir.

İrtegisin.... (Ertesi güne...) (Çağatay, 1943: 97).

İyelik ekinden sonra vasıta hâli eki gelmiştir. Zaman ve tarz bildirmektedir.

Tengrim (an)+ın biz...nin kop kamağ kösemış kösüşümüz alku sakınmış sakınçımıznu...(Tanrım onun için bizim bütün arzu ve düşüncelerimizi...) (Korkmaz, 1994: 23)

Vasıta hâli eki “ondan dolayı” , “onun için” görevinde kullanılmıştır.

Bir ödün (bir zaman) (Korkmaz, 1994: 27).

Vasıta hâli eki almış “öd” kelimesi “ödün” şeklinde yine zaman anlamındadır. Cümlelerin akışına göre “o zaman” veya “vaktiyle” anlamında kullanmak yanlış olmaz.

Neçükün ağı barım kazgansar öküş bolur. (Nasıl servet kazanılırsa çok olur) (Çağatay, 194:104).

Soru zamiri vasıta hâli ekiyle birlikte kullanılmıştır. Cümleye, ne şekilde, ne yolla, anlamı katmaktadır.

Üstün tengri yiri, altın tamu yiri. (yukarısı tanrı yeri, aşağısı (altta) cehennem yeri) (Çağatay, 1943: 98)

Bu örnekte vasıta hâli eki bulunma hâli görevinde kullanılmıştır.

İgsizin adasızın turalım. (hastaliksız zorluksuz yaşayalım.) (Çağatay,1943:100).

Olumsuzluk bildiren eklerden sonra da vasıta hâli eki işlek olarak görülmektedir. Cümlede durum zarfı göreviyle kullanılmıştır.

Kut kıl özün keldi. (baht ve şeref kendiliğinden (aramadan) geldi.) (Çağatay, 1943:103).

Bir işin kendiliğinden olmasını daha fazla kuvvetlendirmek için vasıta hâli eki kullanılmıştır.

Talat Tekin, Orhon Türkçesi Grameri isimli eserinde vasıta hâlini isimlerin “Araç Durumu” başlığı altında beş madde hâlinde incelemiştir: 1. Eylem aracı:

bir äriğ okun urdı. (KT D36) (“Prens Kül” bir askeri ok ile vurdu.)

az totokug äligin tutdı. (KT D 38) (“Prens Kül” Azların askeri valisini eli ile tuttu.)

bu yolun yorisar yaramaçı. (T 32) (Bu yoldan yürürsek ‘bizim için’ iyi olmayacak.)

2. Eylemin kiminle birlikte işlendiği: *kaganımın sü eltdimiz. (T 53) (Hakanımınla birlikte ordu sevk ettik.)*

kañum kagan yiti yegirmi ärin taşıkmiş. (KT D 11) (Babam Hakan on yedi er ile ‘dağa’ çıkmış.)

kugu kuş kanatıña urup anın kalıyu barıpan ögiñü kañuña tögürmiş. (IB 35) (Kuşu kuşu ‘onu’ kanatına vurup onunla havalanıp gitmiş, ‘onu’ anasına babasına ulaştırmış.)

3. Eylemin işlenme tarzı: *anta ötrü oguz kopın kälti. (T 16) (Ondan sonra Oğuzlar hep birlikte geldiler.)*

Oñ totok yurçin yaraklıg äligin tutdı. (KT D 32) (‘Prens Kül’ Ong Totok’un kayın biraderini silahlı eli ile ‘elinde silah ile’ tuttu.) (Tekin, 2003: 117)

4. Bağlaç görevinde: *ingäk köläkin toglada oguz kälti. (T 15) (İngek gölcüğü ile Tola ırmağından Oğuzlar ‘üzerimize’ geldi.)*

Bilmüz biligin biltökümün ödökümün bunça bitig bitidim. (KÇ G 3) (Cehalet ile, bildiklerim ile ve hatırladıklarımınla bunca yazıyı yazdım.)

5. Eylemin işlendiği zaman: *kışın kitan tapa sülädim. (BK G 2) (Kışın Hitaya sefer ettim.)*

ol yıl küzün ilgärü yorıdım tatarıg ayıttım. (MÇ D 8) (O yıl güzün doğuya doğru yürüdüm, Tatarları sordum.) (Tekin, 2003: 118)

Eski Türkçede vasıta hâli görevinde kullanılan bir son çekim edatı “birle” bulunmaktadır. +n vasıta hâli eki ile aynı görevde kullanılmaktadır. Bir süre ikisi birlikte kullanılmıştır.

A.Von Gabain, bu edatın etimolojisini şöyle yapmıştır:

Birlä (bir + (i) l-) (birleşmek, bir olmaktan, 'İle, ile beraber') (Gabain, 1988: 93).

Necmettin Hacıeminoğlu : birle'nin bir çekim ve bağlama edatı olduğunu söyledikten sonra kelimenin kökenini şöyle izah eder:

Birle < bir + le < bir + ile (Bir+i-l-e)

Bir + (i) l-e

Bir: İsim Kökü

+i: İsimden Fiil Yapan Ek.

- l- :Fiilden Fiil Yapan Ek.

-e : Zarf-Fiil Eki.((Hacıeminoğlu, 1971: 22)

C. Brockelman, "birle" yi fiil menşeli edatlar arasında göstermektedir. W. Radloff, kelimeyi "bir + le" şeklinde izah etmiştir. W.B.Bang ve R. R. Arat ise, bu edatı birle < bir + le (ile) şeklinde izah etmişlerdir (Hacıeminoğlu, 1971: 22)

K. Grönbech'e göre "birle" bir edattır. Araştırmacı bu edatın bazen zarf olarak da kullanıldığını savunarak aşağıdaki örneği verir.

*İnim kültegin **birle**... kazgandım.* (küçük kardeşim Kültigin (ile) bir (olarak) hareket ettim, yani "küçük kardeşim ile birlikte hareket ettim.") (Grönbech, 1995: 31)

Eski Türkçedeki "birle" edatı daha eski bir dönemde ortaya çıkmıştır. Vasıta hâli eki +n işlevini kaybedince onun yerine geçmiştir.

*Sizni **birlä*** (sizinle) Şahıs zamiriyle birlikte kullanılmıştır. (ile) anlamındadır. (Gabain, 1988: 93)

*İçim kağan **birlä** sözleşdimiz* (küçük kardeşim Kültigin ile konuştuk) (Ergin, 1986: 81).

*Çoça sengün sekiz tümen sü **birle** süngüştüm*

(Çoça general, seksen bin asker ile savaştım.) (Ergin, 1986: 82).

Birliktelik, beraberlik anlamında kullanılmıştır.

İki yigirmi edgü ödin birle (on iki iyi saatle...) (Çağatay, 1943: 93).

“ödin” deki vasita hâli eki fonksiyonunu yitirmiştir. Bu yüzden kendisinden sonra yeni bir vasita hâli görevinde kullanılan “birle” edatını almıştır.

B. ORTA TÜRKÇEDE

1. Karahanlı Türkçesinde

Karahanlı Türkçesinde vasita hâli eki +n, +la, +le ekleridir. Vasita hâli görevinde, “bile”, “birle” edatları da kullanılmıştır.

Tilin tüg- (dille düğmele), *Tünle* (geceleyin, geceyle) (Paçacıoğlu, 1995: 8)

Nasihat kişike kılur ol tusu

Nasihat tigüle tilese yisü

(Nasihat insana fayda getirir; nasihati lokma-lokma ver isterse yesin) (Hacıeminoğlu, 1996: 31)

Bu beyitte “tigüle” ile durum zarfı yapılmıştır

Açın kodmaz hergiz kamuğ tnlığığ

Yitürür içürür tözü sanlığığ (Arat, 1979:3)

(Bütün canlıları hiçbir zaman aç bırakmaz, var ettiklerinin hepsine yedirir ve içirir.)

Bu beyitte “açın”, aç olarak anlamında kullanılıp durum zarfı görevindedir.

Hâcib kirdi ilig tapa yüz urup

İligke ötündi adakın turup (Arat, 1979:578)

(Hâcib dönüp, hükümdarın huzuruna girdi ve ayakta durarak keyfiyeti ona arz etti.)

Bu beyitte vasita hâli eki bulunma hâli eki görevinde kullanılmıştır.

Vefâ kılsa begke tilep edgü at

Ol at birle edgü kalır mengü at (Arat, 1979: 298)

(İyi ad dileyerek beye vefâlı olmalı; bu iyi ad ile onun adı da ebedileşmiş olur.)

Bu beyitte “birle” edatı beraberlik anlamında kullanılmıştır.

Ağırladı hâcib orun birdi tör

Edeb birle ay toldı olurdu kör (Arat, 1979: 578)

(Hâcib ona saygı gösterdi ve başköşede yer verdi, Ay Toldı edep ile yerine oturdu.)

Karahanlı döneminin önemli eserlerinden biri olan Atabetü'l -Hakâyık' ta vasita hâli "birle" nin yanısıra "bile" edatı da kullanılmıştır.

Tişisi kalıp bir er bile (Karısı başka bir erkek ile kalıp) (Arat, 1992: 62)

Ajun toldı cudvan cefa cevr bile (Dünya düşmanlık cefa ve eziyetle dolu) (Arat, 1992: 72)

Ugan hükmi birle keliir kelgen iş

(Her gelen iş Kadir (Tanrı) hükmü ile gelir) (Arat, 1992: 4)

2. Harezmi Türkçesinde

Harezmi Türkçesinde vasita hâli eki +n' dir. Bununla beraber son çekim edatı "birle" ve onun kuvvetlendirilmiş şekli olan "birlen" kullanılmıştır (Paçacıoğlu, 1995:124)

+n Ekinin Kullanımı

Eligin urdu. (eliyle vurdu) (Paçacıoğlu, 1995:124)

Bu musulmânliq dîni garîbluqın zâhir boldı, qıyâmet etekinde taqı garîbluqın qaytgay. (Bu müslümanlık dini garip bir şekilde geldi ve garip bir şekilde gidecek) (Eckmann, 1995: 5)

Bu iki örnekte vasita hâli eki, durum zarfı görevinde kullanılmıştır.

Peygamber 'as yanın yıkıldı. (Peygamber "as" yanı üzerine yıkıldı.) (Eckmann,1995: 9).Bu örnekte görüldüğü gibi, vasita hâli eki yer gösteren kelimeyle birlikte kullanılmıştır.

Azın azın kaldırdı anı ol iş tapa buladı (Azar azar onu kaldırdı o işe doğru buluşturdu.) (Yüce, 1993: 43)

Vasita hâli eki, durum zarfı yapacak bir şekilde ikilemeyi oluşturan kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Ol vaktın kim uçmahda erdim. (O zamanda ki cennette idim.) (Karamanlıoğlu, 1959: 33)

Bu örnekte vasita hâli eki zaman kavramını ifade eden kelimeyle birlikte kullanılmıştır. Bulunma hâli görevindedir.

Ünün (ses, sesiyle) (Toparlı, 1998: 31)

“birle” Edatının Kullanımı

Bir kün Abû Cehl ‘al yaranları birle meşveret qıldı. (Bir gün Ebu Cehil, dostları ile müşaverede bulundu.) (Eckmann, 1995:10)

İbrahim peygamber taqı elgini taqı adaqını yip birle bağladı. (İbrahim peygamber de (onun) elini ve ayağını ip ile bağladı.) (Eckmann, 1995:148)

“bile” Edatının Kullanımı

Gehi işret bile özin avitur. (Bazen eğlence ile kendini avuturdu.) (Hacıeminoğlu, 1971: 19)

Niçe efsun bile söz söylemek (Çok etkileyici söz söylemek.) (Hacıeminoğlu, 1971: 19)

3.Kıpçak Türkçesinde

Kıpçakçada vasıta hâli eki “+n” ile birlikte, “bile”, “bilen”, “birle”, “birlen” şekilleri de görülmektedir. (Paçacıoğlu, 1995:165)

+n :

...gâr içinde açın öler bolsa...(...mağara içinde açlıktan ölse...) (Karamanlıoğlu, 1989: 86)

...anı yalguzun temâşa kıl...(...onu yalnız olarak seyret...) (Karamanlı oğlu, 1989: 51)

...kerem vaktın tutar-sen...(...kerem vaktinde tutarsan...) (Karamanlıoğlu, 1989: 92)

... ahşamın kârvoân bir yirge yitti. (akşamleyin kervan bir yere vardı.) (Karamanlıoğlu, 1989: 101)

Kıpçak Türkçesi eserlerinde vasıta hâli eki “+n” canlılığını koruyamamıştır. Bazı kelimelerde kalıplaşmıştır. (Karamanlıoğlu, 1994: 74)

kündüzün, yazın. (Paçacıoğlu, 1995:166)

ahşamın, (Toparlı, 1999: 25)

ansızın, küzün (güzün, sonbaharda) (Karamanlıoğlu, 1994: 74)

Bile : *Tang bile sultân kırnaqnı izledi.* (Tan vaktinde Sultan hizmetçilerini seyretti.)

Anıng bile gâlib boldı. (Onunla galip geldi.) (Hacıeminoğlu, 1971:21)

Birle: *bu bir silah turur kim muning birle mecmû' halâyık 'amel kılurlar.* (Bu bir silahtır ki bununla bütün cariyeler amel ederler.)

Hîç silah yok turur kim anung birle uruşkaylar. (Hiç silahları yoktu ki onunla savaşsınlar.) (Uğurlu, 1987: 97)

Andın songra arkunluk birle seyr kılğıl. (Ondan sonra yavaş bir şekilde seyret.) (Uğurlu, 1987: 39)

Birlen: *sohbet itme yaman kişi birlen.* (Kötü kişi ile sohbet etme!) (Hacıeminoğlu, 1971: 27)

Eyâ taşı riyâ birlen bizenmiş. (Ey taşı riyâ ile süslenmiş.) (Karamanlıoğlu, 1989: 79)

Bunların dışında az da olsa “+la”, “+layın” eklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Yılla (yıllarca), *Matlaplayın* (istenilen şekilde) (Paçacıoğlu, 1995:166)

3. Çağatay Türkçesinde

Asıl vasıta hâli eki “+n” dir. “ile” edatı ile yapıları kalıplaşmış “+le, +la” şeklindedir. Vasıta hâli eki görevinde kullanılan “bile, bilen, birle, birlen, ilen” şekilleri vardır.

+n: *Barçaların kaçtı.* (hepsi kaçtı)

Könglüm tilerin hakkın edâ kılğay sen (gönlümün dileğini hakkıyla yerine getireceksin)

hîç şeksizin (hiç şüphesiz olarak) (Eckmann, 1988:73)

+la, +le: *Bu küin tangla* (bugün veya yarınla), *Ming kurla* (binlerce vakit) (*Sek. Div. 6a:9*) (Eckmann, 1988: 77)

birle: *Bu mâni birle dirler âteşin gül.* (Bu mana ile ateşin gül derler.)

kim gayr hayâln hem anung birle süpürdüng. (Ki hayalini de onunla süpürdün.) (Hacıeminoğlu,1971: 24)

birlen: *Ki kalması âdemi bir huyı birlen* (ki kalması âdemi bir huy ile)

kahrı birlen (kahriyle) (Hacıeminoğlu,1971: 27)

bile: *Yüz gam bile kalıp.* (Yüz gam ile kalıp.)

Alar bile irdi.(Onlar ile ulaştı.) (Hacıeminoğlu, 1971: 19)

ilen: *Tığ ilen.* (Tığ ile.)

Niçe begler ilen. (Nice beyler ile) (Hacıeminoğlu, 1971: 47)

C. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE

Eski Anadolu Türkçesinde vasıtı hâli “+n”, “+layın”, “+leyin” ekleriyle yapılmıştır. Bunların yanında “ile”, “birle”, edatları da çok kullanılmıştır.

+n

Fiilin hangi vasıta ile yapıldığını bildiren vasıta eki (+n) Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir şekilde kullanılmıştır.

Mu'teber degül namaz niyetsüzün. (Namaz niyet edilmeden kılınırsa muteber olmaz.) (Şahin, 2003: 49)

Sabahın (sabahleyin) (Timurtaş, 1992:138)

Bazı tekrar gruplarında ikinci kelimeye “+n” vasıta hâli eki gelerek ismi kuvvetlendirir.

Gün günün kuvveti eksilir. (Her gün kuvveti tükenir.)

Yer yerin ün ettiler. (Her yere haber verdiler.) (Çağatay, 1943: 95)

Devamlı bir hâli tasvir için de vasıta hâli eki “+n” kullanılmıştır. ,

Dünün günün namaz kılur. (Gece gündüz namaz kılar) (Çağatay, 1943:104)

Diğer bazı örneklerde de “+n” şu şekilde kullanılmıştır.

Yüzün düşüp (yüzüstü düşerek) (Çağatay, 1943:104)

Ayakın örü dursañ namâza (Ayakta namaza dursan) (Gülsevin, 1997: 68)

İsimlerde “+n” Ekinin Kullanımı

Gördük ol dem ol putı, düştü yüzün.(O zaman o putun yüzüstü düştüğünü gördük.) *Gündüzün gün şu'le virür.* (Gündüz vakti gün ışık verir.) (Gülsevin, 1997: 68)

Zamirlerde “+n” Ekinin Kullanımı

Anın olmaz halkuñ aña minneti. (Halkın ona minneti onunla olmaz.) (Gülsevin, 1997:68)

“+suz” Ekinden Sonra “+n” Ekinin Kullanımı

Kudret ile tağ tağıldı ansuzın. (Kudret ile dağ ansızın dağıldı.)

(Gülsevin, 1997: 68)

Mu'teber degül namaz niyetsüzün. (Namaz niyet edilmeden kınırsa muteber olmaz.) (Şahin, 2003: 49)

+la

Gürer Gülsevin, “+la” ekinin “ile” edatından ekleşmiş olan “+la” ekinden farklı bir ek olduğunu söylemektedir. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan zarf yapan bir “+la” ekinin olduğunu savunan bilim adamları çoğunluktadır. Bu konuda Elövset Zakiroğlu Abdullayev, “+la” ekinin eskiden kullanılan “+lay > +ley > +la ekinden geldiğini ve “gibi” anlamını veren bir ek olduğunu söylemektedir. (Abdullayev, 1996: 21) E.Z. Abdullayev, bununla ilgili olarak bele (bunun gibi), olay (onun gibi) örneklerini vermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde “+la” eki ile, ile edatından gelen “+la” eki birbirine karışmış durumdadır. Gürer Gülsevin bu ekle ilgili şu örnekleri vermektedir:

Yüz beş direm bala katıp her gün tañla yiseler (Yüz beş dirhem bala katıp hergün tan vaktinde yeseler)

Açla bir miskâl andan yiseler, cimâ' şehvetin getürür. (Aç karınla bir miskal ondan yerlerse şehvet gücünü artırır.)

Biz varıcağ ol ava gitmiş idi

Bir arslanı dirile dutmuş idi

(Biz vardığımızda o ava gitmiş idi, bir arslanı diri olarak yakalamıştı)

Günde yedi kurla bu du'â... (Günde yedi kere bu dua...)

Anı hamla yiseler, ma'deye ağır gelür (Onu ham bir şekilde yerlerse middeye ağır gelir) (Gülsevin, 1997: 69)

+la

Bu ek “ile” edatının ekleşmiş şeklidir. “+(I)la” olabildiği gibi, ünlü ile biten kelimelerden sonra “+y(I)la” şeklinde de görülmektedir.

Miskin yunus öliceğ, sini nurla dolıcak (Miskin Yunus ölecek, kabir nurla dolacak)

Ey şah buyur bir legençe getürüp suyla toldursunlar didi (Ey şah buyur, bir leğen getirip su ile doldursunlar dedi.) (Gülsevin, 1997: 70)

+layın, +leyin

F. Kadri Timurtaş, bu ek için görüşlerini şöyle belirtmiştir: “Bu ek ile benzetme ‘+leyin’ (+layın) (la-y-ı-n) birleşik edatı yapılmaktadır.”

Adlayın. (Ad ile), *Kalkanlayın* (Kalkan ile) (Timurtaş, 1992:138)

Tahsin Banguoğlu’na göre, “+leyin”, zarf yapan bir ektir. Tahsin Banguoğlu, iki vasıta hâli ekinin üst üste gelmesi ile Eski Anadolu Türkçesinden önce bir “+leyin” birleşik ekinin meydana geldiğini söylemektedir. Bu ekin, Eski Anadolu Türkçesi’nde bir benzerlik hâli anlatımına sahip olduğunu aşağıdaki örneklerle pekiştirmektedir.

Bülbülleyin. (Bülbül ile), *Nergisleyin* (Nergis ile) (Banguoğlu, 1986:191)

Saadet Çağatay, bu ekle ilgili görüşlerini şöyle açıklıyor: “+layın, +leyin” eklendiği isme “gibi” anlamı vermektedir. Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde oldukça yaygındır. 14. Asırda Eski Anadolu Türkçesi ile beraber doğuda Çağataycada az çok bulunmaktadır.” Saadet Çağatay, “*boncuklayın, karıncalayın, yağmurlayın, odlayın,*” örneklerini verdikten sonra “+layın, +leyin” ekinin etimolojisini şöyle yapmıştır:

la-yu-n

-la: İsimden Fiil Yapan Ek

-yu: Gerundium

-n: Vasıta hâli eki

Eski Anadolu Türkçesi’nde görülen “+cılayın, +cileyin” ekleri sadece şahıs zamirlerine gelmektedir.

Sencileyin< sençeleysin. *Bencileyin*<bençeleysin

Saadet Çağatay, “+cileyin” ekinde asıl “gibi” anlamını veren “+çe” eşitlik hâli eki olduğunu söyler. (Çağatay, 1943:104)

Ancak farklı iki hâl ekinin üst üste gelmesi Türk dilinde çok rastlanılan bir durum değildir.

Elövset Zakiroğlu Abdullayev, “*mencileyin, bencileyin, sencileyin, sencileyin, ancileyin, ancılayın, buncalayın, muncaleyin*” örneklerinden hareketle bu konudaki

görüşlerini şöyle belirtmektedir: “Burada +layın eki zamirlere doğrudan doğruya değil, ‘miktar, mukayese’ bildiren +ca, +ce, eklerinden sonra birleşir.

Bu görüşler doğrultusunda “*sencileyin*” kelimesinin etimolojisini şöyle gösterebiliriz:

Sen+ci+ley+i+n

Sen: İsim Kökü (II. Tekil şahıs zamiri)

+ci: Eşitlik hâli eki

+ley: Birgelik hâli eki (benzetme, mukayese)

+i: Yardımcı ses

+n: Vasıta hâli eki

“+layın” ekini, Saadet Çağatay ve E. Zakiroğlu Abdullayev farklı şekilde yorumlamaktadır. Gürer Gülsevin, “*acıla yiyecek karnı başlar*” örneğindeki “acıla” kelimesinin “*açla*” olması gerektiğini savunarak “muhtemelen ‘ıla’ şekli ile ‘la’ arasında buluşma olmuştur” yorumunu yapmaktadır. (Gülsevin,1997: 69)

Zeynep Korkmaz, tarz zarfları yapan “+la, +le” ile vasıta ve beraberlik gösterme eki “+la, +le” farklı ekler olduğunu savunmasına rağmen bu konuda kesin bir hüküm vermemiştir. (Korkmaz, 1994:175)

+layın eki hakkında görüşler farklı olduğu için kesin bir yorum yapmak zordur.¹

İle

“ile” son çekim edatıdır. İsimden ayrı kullanıldığı zaman edattır. Vasıta ve beraberlik bildirir. İsme “+la, +le” şeklinde bitişik yazılınca vasıta hâli eki adını alır. Ayrı yazılınca vasıta hâli görevinde bulunan edat adını alır. Eski Anadolu Türkçesinde “*ıla, ile, +la, +le*” şekilleri görülmektedir. (Timurtaş, 1992: 138)

Odun ile. Gözüyle bak-, (Timurtaş, 1992: 138)

¹ Bkz. Daha geniş bilgi için: Ahmet Buran, “*Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi Ve Eklerin Kökeni*”, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yayını, Ankara 1999, s.207-214 Zeynep Korkmaz, “*Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine*”, TDAY Belleten, Ankara 1960, s. 175-180
A. M. Şçerbak, “*Türkçe Morfoloji Tarihini İnceleme Meselesine Dair*”, TDAY-Belleten 1989, Ankara 1994, s.317-321

Bir ulu tağı bir dişile vursa ol tağı cümle kum kayır kladı. (Bir büyük dağı bir diş ile vursa o dağı tekrar kum gibi yaptı)

ve yaprağını zeyt yağıla ovup merhem bigi eylerse aru sokmuş yire vursalar agusun çeker. (ve yaprağını zeytinyağıyla ovarak merhem yapıp arı sokmuş yere sürseler zehrini çeker.)

birle

Eski Anadolu Türkçesinde vasıta hâli görevinde kullanılan edattır.

Tanrı birle hemişe olmaktır. (Tanrı ile her zaman olmaktır.)

Kırk harami birle cenk kılduğın. (Kırk harami ile savaştığını)
(Hacıeminoğlu,1971:26)

Bu örneklerde “birle” edatı “ile” manasındadır. Vasıta hâli görevinde kullanılmıştır.

Kâmet-i hamt birle bir ehl-i kerâmettir. (Hamd kameti ile birlikte bir ehli keramettir.)

Alplık ve bahadırılık birle kendilerine katı savaşa bırağalar. (alplık ve bahadırılıkla beraber kendilerini çetin savaşa bırakalar.)

Bu örneklerde birle edatı, birlikte (beraber) manasında kullanılmıştır.

Vakti geldi başı birle dirdi er. (Vakti geldi başıyla beraber derdi er.)

Oğlanları birle tavafa meşğul oldılar. (Çocuklarıyla birlikte tavafa meşğul oldular.)

Bu örneklerde birle edatı iyelik eki almış isimlerden sonra gelerek ile, beraber, birlikte manasında kullanılmıştır.

Bunuñ birle ki şol hâlde ki. (Bunun ile ki şu hâlde ki)

Bu örnekte “birle” zamiri ilgi hâliyle kullanılmıştır. (Hacıeminoğlu, 1971: 26)

D. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE

Eski Türkçede kullanılan vasıta hâli eki “+n”, Türkiye Türkçesinde sayılı birkaç kelimedede kalıplaşmış olarak yaşamaktadır. Önceleri çok işlek olarak kullanılan bu ek, zaman içinde işlekliliğini kaybetmiştir.

Türkiye Türkçesinde vasıta hâli “+n”, fiilin neyle yapıldığını göstermekle birlikte nasıl, ne zaman sorularına cevap veren kelimelerin bünyelerinde cansız bir yapı olarak yaşamaktadır.

Yazın, kışın, güzün, ilkin, gündüzün vb.

Bazı kelimeler vasıta hâli eki aldıktan sonra cümlede tekrar grubu kurarlar. Tekrarlar, anlamı kuvvetlendirir; nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır.

İçin için yanmak. Ardın ardın bakmak

Ucun ucun bitirmek. Kıym kıym gitmek

Bazen olumsuzluk bildiren eklerden sonra, vasıta hâli eki gelebilir.

Ansızın durmak. Durmaksızın çalışmak

Niğde’de rüzgârlar yazın bile sert eser.

Bu örnekte yer alan vasıta hâli eki aslında ile anlamındadır. Yazla birlikte esen rüzgâr anlamı katmaktadır. Fakat kelime mevsim dolayısıyla zaman bildirdiği için ve vasıta eki işlevini yitirdiğinden dolayı bugün kelimedede bu anlam sezilmiyor.

Sabahın yemişim bir tane mişmiş.

Bu örnekte yer alan bugün kullanımdan düşmüş sabahın kelimesinde de (sabahla birlikte, sabah olur olmaz) anlamlarını görmek mümkündür. (Gemici, 1993: 55) Bu iki örnekte de görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde de kimi vasıta eklerinin kullanımı hâlâ geçerlidir.

Bunların dışında vasıta hâli ekini kimi eklerin bünyesinde “+sızın” şeklinde kalıplaşmış olarak görmek mümkündür.

Ansızın çıkıp gitti.

Bu cümlede “ansızın” kelimesi ekler taşımasına rağmen eklerin işlevini görmek mümkün değildir. Kelime bütün hâlinde kalıplaşmış “birdenbire, hiç beklenmeyen bir zamanda” anlamlarıyla cümlede kullanılmaktadır.

Durmaksızın çalışıyor.

Türkiye Türkçesinde “+maksızın, +meksizin” şekli hâlâ işlekliliğini korumaktadır. Ancak bu şekilde vasıta hâli eki yoktur. (Ergin,1992:288) “+maksızın” bu hâliyle eklendiği kelimeyi zarf hâline getirmektedir. Bu hâliyle, ekin kullanımını Vecihe Hatipoğlu zarf-fiil ekleri içinde ele almıştır. (Hatipoğlu,1981:142) Mu-

harrem Ergin, “+maksızın, +meksizin” şeklinde bir vasıta hâli yoktur dedikten sonra daha çok bir gerundium durumu olduğunu söylemektedir. (Ergin, 1992:288)

İle

Bugün Türkiye Türkçesinde “+n” vasıta hâli ekinin yerini “ile” edatı almıştır. “ile” edatı ve onun ekleşmiş hâli olan “+la, +le” şekilleri işlek bir vasıta hâli eki vazifesi görmektedir. “ile” edatı kelimeye eklenmeden “ile” şeklinde kalınca, vasıta hâli eki değil, vasıta hâli eki yerine geçen bir edattır. “ile” edatının “+la, +le” şeklinde ekleşmiş biçimlerine vasıta hâli eki demek doğrudur; ancak edatlığını da yine unutmamak gerekir. (Ergin,1992:288)

1. Vasıta Hâli Ekinin Kullanılışı

A. İsimlerde

a) İsim Kök ve Gövdelerinde

Evlilikle insan mutlu olur. Gittiğin yağmurla gel.

b) Çokluk Eki Almış Kelimelerde

Çocuklar bayramda faytonlarla gezermiş. Ev çiçeklerle süslenmiş.

c) İyelik Eki Almış İsimlerde

1-Teklik Şahıs

Arabamla gideceğim. Bizi gözyaşlarıyla üzdün.

2. Çokluk Şahıs

Elimizle yaptığımızı beğenmeyiz. Kışın arabanızla yola çıkmayın.

B. Zamirlerde

1.Şahıs Zamirlerinde

a) Teklik

Seninle görüşmeye gelmiş. Onunla hiç karşılaşmadım.

b) Çokluk

Başarılı olmak istiyorsan bizimle çalışmalısın. Bu akşam sizinle gelebilir miyim?

2.İşaret Zamirlerinde

a) Teklik

Bununla hiç seyahat etmemiştim. Şununla dövüştü.

b) Çokluk

Şimdilik bunlarla idare et. Şunlarla bir daha görüşme!

3. Dönüşlülük Zamirlerinde

a) Teklik

Kendimle uğraşırken onu unuttum. Kendinle barışmalısın.

b) Çokluk

Osmanlı sergisinde geçmişimizle ve kendimizle buluştuk.

Bunun için kendileriyle görüşmelisin.

4.Soru Zamirlerinde

a) Kim

Kiminle konuşsam? Yemeği kiminle yiyeceksin?

b) Ne

Sütü neyle içtin? İyi diyorsun da neyle geleyim?

5. Belirsizlik Zamirlerinde

a) Kimse

Mehmet'ten başka hiç kimseyle görüşmedim.

Kimseyle hesabım yoktur.

b) Herkes

Herkesle fikir alış-verişinde bulunmak lâzım.

İnsanın bu konuda herkesle anlaşması imkânsızdır.

2. Türkiye Türkçesinde Vasıta Hâli Ekinin Fonksiyonları

1. Vasıta Bildirir

Adana'dan uçakla döndü. Çocuklar toplu oynuyorlar.

2. Birliktelik Bildirir

İstanbul'a kardeşimle gittim. Koyun kurt ile gezerdi.

3. Bir İşin Karşılıklı Yapıldığını Bildirir

Sabah akşam papağanıyla konuşurdu. Çocuklar birbirleriyle oynuyorlar.

4. Hâl Zarfları Kurar

Bir hışm ile geldi geçti. Hiddetle yerinden kalktı.

5. Zaman Bildirir, Zaman Zarfı Kurar

Ezanla yola çıktık. Güneşin batışıyla bütün kuşlar yuvasına döndü.

D. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA VASITA HÂLİ

Türkiye Türkçesi ağızlarında fiilin, ne ile kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını ifade etmek için isim vasıta hâli eki alır. (Buran, 1996: 235)

Asıl vasıta hâli eki, Eski Türkçede "+n" dir. Bu ek Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde de kullanıldıktan sonra kullanımdan düşmüştür. Bazı kelimelerde kalıplaşmış bir hâlde bulunmaktadır. Bu ek artık yerini son çekim edatı olan "ıla" (<ile) ve onun ekleşmiş şekli olan "+la" ekine bırakmıştır. Saadet Çağatay, vasıta hâli eki "+n" nin kullanımdan düşmesini, "Ta eskiden akuzatif "+n" ile karşılaştığı için kullanımdan düşmüştür." şeklinde açıklar.(Çağatay, 1993: 93)

1.Türkiye Türkçesi Ağızlarında Görülen Vasıta Hâli Ekleri

+n

Türkiye Türkçesi ağızlarında, sınırlı sayıda zamanla ilgili kelimelerde ve bazı edatlarda görülmektedir. (Buran, 1996:236)

İkindin üstü gelini alı gide. (İkindiye yakın zamanda gelini almaya giderler.)

İlkin yaşımı büyütüp okula saldılar. (İlk önce yaşımı büyütüp okula saldılar.)

O sebeple bele bu gibin şeyler çok görmüşüz. (O sebeple böyle bu gibi şeyleri çok görmüşüz.) (Buran, 1996: 236)

+ıla / +ile / +ila / +ula / +üle

"ile" son çekim edatının ekleşmiş biçimleri olan "+le, +la" ekleri yaygın kullanılan vasıta hâli ekleridir. Ancak, tam olarak ekleşmemiş "ile" edatının vasıta hâli eki görevinde kullanılan şekilleri de vardır.

İşdi âşam ıla kızları almış götürmüş. (İçti, akşam olunca da kızları almış götürmüş.)

Hindi onar benim suyula su sullalar. (Şimdi onlar benim suyumla sulama yaparlar.) (Buran, 1996: 237)

+ınan / +inan / +inän / +unan / +ünen

“ile” son çekim edatının gerileyici benzeşme yoluyla çeşitli ses değişimleriyle ortaya çıkan şekilleridir. Türkçenin asıl vasıta hâli eki olan “+n”, “ile” son çekim edatından sonra gelerek birleşik bir ek meydana getirmiştir. Zeynep Korkmaz bunu “ek yığılması” terimi ile açıklamıştır. (Korkmaz, 1960:175)

Souh suyunan yehamiş mendiliyinen bağlamış. (Soğuk su ile yıkamış mendiliyle bağlamış.) (Buran, 1996:238)

Közünen. (Gözüyle)

Gızınan. (Kız ile) (Gemalmaz, 1995: 287)

+nan, +nen

“ilen” biçimi gerileyici benzeşme yoluyla “inen” olduktan sonra kök sesi olan “i”yi düşürmekte ve ek “nan” şeklinde ortaya çıkmaktadır. (Buran, 1996:238)

Menimki de sahunnan hunne saterdi. (Benimki de sabun ile kına satardı.)

Kövün içi ama bele doldu urusnen. (Köyün içi böyle Rus ile doldu.) (Buran, 1996:238)

+la, +le

Allahın emriyle pehamberin gabliyle bız de bunu verdik. (Allah’ın emri ile peygamberin kavli ile biz de bunu verdik.)

O uç adam bir birila gonişiyiller. (O üç adam birbiri ile konuşuyorlar.) (Buran, 1996: 239)

+lan, +len

“ile” son çekim edatını “ile+n” biçiminden sonra kök sesi olan “i” yi kaybetmesi ve “+lan” şeklinde kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır.

Çalgılan, davıllan, gâlin gimiş. (Çalgı ile, davul ile gelin gitmiş.)

Gidip oğlum diyor bu olacak kelimedir bi laf demeylen olmaz. (Gidip oğlum diyor, bu olacak kelimedir; bir laf demekle olmaz.) (Buran, 1996:239)

+ılan, +ilen:

Alim ilan vurdum. (Elim ile vurdum.)

Yedi düvel ilen edavet oldun geçiyer nufuzun dalya daşa. (Yedi düvel ile bir oldun, gücün dağa taşa geçiyor.) (Buran, 1996: 239)

+ına, +ine: *Elîne selam verdi meni ağlatdı.* (Eliyle selâm verdi beni ağlattı.)

Bi gün dürbününe, gayanın doruğunnan bakarkana bi çadırda Yörük gızı görüye (Bir gün dürbün ile kayanın başından bakarken çadırda bir Yörük kızı görüyor.) (Buran, 1996: 239)

+na, +ne: *Ben de bi oluna nişannandım.* (Ben de bir oğlanla nişanlandım.)

Ondan sona duvenne sürelle. (Ondan sonra döverler sürerler.) (Buran, 1996: 239)

+leyin, +lein, +neyin: *Sona ayşemneyin evine elmiş.* (Sonra akşamleyin evine gelmiş.)

Zabahlein gakallar, davarı yok. (Sabahleyin kalkarlar ki hayvanları yok.) (Buran, 1996: 241)

2. Türkiye Türkçesi Ağızlarında Vasıta Hâli Ekinin Kullanılışı

A. İsim Kök Ve Gövdelerinde

Her gün bir evde sıraylan tökerler idi. (Her gün bir evde sıra ile dökerlerdi.)

İkinci seferinde akrabaan gidesin gösteme. (İkinci seferinde akrabanla göstermeye gidersin.) (Buran, 1996: 247)

1- Çokluk Eki Almış Kelimelerde

Ayvalı gunşularla esgidän su dâvası va. (Ayvalı komşularla eskiden su davası var.)

Azalaran heylenlilar arasında dedi. (Azalar ile Hilanlilar arasında dedi.) (Buran, 1996: 248)

2- İyelik Eki Almış Kelimelerde

Anamnan ben de getdim. (Annem ile ben de gittim.)

Şundan paramizlan bi tütün istiyâlim. (Şundan paramızla bir tütün istiyelim.) (Buran, 1996: 248)

B. Zamirlerde

1. Şahıs Zamirlerinde

Var mı benimle gelecek ava. (Benimle ava gelecek var mı?)

Bir genç geldi bizimle düğüştü. (Bir genç geldi bizimle dövüştü.) (Buran, 1996: 251)

2. İşaret Zamirlerinde

Bunan çocuğ okuduyon. (Bununla çocuk okutuyorsun.)

Şunan getdi. (Şununla gitti.) (Buran, 1996: 254)

3. Dönüşlülük Zamirlerinde

Gendınıznan, gendınızlan (Kendinizle, kendinizle.)

Almış gâmiş sofrre oturmuş gâdinnün bâbü. (Almış gelmiş sofraya oturmuş kendisiyle bebesi.) (Buran, 1996:256)

4. Soru zamirlerinde

Galan artık kim inen oludunu da getdimi de bilmeyiler. (Kalanın artık kim ile olduğunu da gittiğini de bilmiyorlar)

Dile geldük diye kimlerlen sen gonişiydun ula. (Konuştuk diye sen kimlerle konuşuyordun)

He bu neynen yinir, bu etnen yinir (He bu ne ile yenir, bu etlen yenir.)

5. Belirsizlik Zamirlerinde

Babamdan gizli kimsenen görüşdün mü görüşmedin mi? (Babamdan gizli kimse ile görüştün mü görüşmedin mi?)

Sen niye herkesnen dalga geçişin? (Sen niye herkesle dalga geçiyorsun) (Buran, 1996: 257)

3. Türkiye Türkçesi Ağızlarında Vasıta Hâli Ekinin Fonksiyonları

1. Vasıta Bildirir

Böyük bardaklan şerbet verilir. (Büyük bardakla şerbet veriyorlar.)

Yumrukla zopayla ezdi Maraşlı. (Yumrukla sopa ile ezdi Maraşlı!) (Buran, 1996:260)

2. Birliktelik Bildirir

Padişahın ğarısı devlâ gonuşurmuş. (Padişahın karısı dev ile konuşuyormuş.)

Akşam kardeşlerimle evde top oynuyoruz (Akşam kardeşlerimle evde top oynuyoruz.) (Buran, 1996:261)

3. Zaman Bildirir, Zaman Zarfı Kurar

İşdi aşam ıla gızlara almış götürmüş. (İçti, akşamleyin de kızları almış götürmüş)

İkindin üstü gelini alı gide. (İkinci üstü gelini almaya gidiyorlar.) (Buran, 1996: 263)

4. Hâl (Durum) Zarfı Kurar

Hiddetle gelmiş bu bizi vuracak deyi. (Hiddetle gelmiş, bu bizi vuracak diyor.)

Yalunuz dargunluğ unan olmasın deye bakıya (Yalnız dargınlık ile olmasın diye bakıyorlar.) (Buran, 1996: 263)

5. Berkitme Vazifesi Görür

Dizin dizin sürün. (Dizin dizin sürün)

Yemek yedirile, gene ğız elimizi öpê artıkin ne verecekse belek onu veri. (-yemek yediriyorlar, kız tekrar elimizi öper artık ne vereceklerse böyle onu veriyorlar.) (Buran, 1996: 264)

F. ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE VASITA HÂLİ

1. Kazak Türkçesinde

Kazak Türkçesinde, “kömöktes septik” terimi vasıta hâli yerine kullanılmaktadır (Gürsoy, 1997:82)

Vasıta hâli eki:

1. Ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra “+men, +menen”

Qolmen (elle)

Aqılmenen (akılla) (Bayniyazov, 2004: 206)

Orıs armiyasına aybalta, kus multık ağaş nayzaman karsı turuv esvastık.(Rus ordusuna, balta, saçma tüfeği, ağaç mızrakla karşı durmak delilik) (Öner, 1998:136)

Jarik düniyeni öz esimimen jañgirtkan olar. (Aydınlık dünyayı kendi adıyla değiştiren onlar.) (Öner, 1998: 136)

2. “z” den sonra “+ben, +benen”

3. Tonsuzlardan sonra “+pen, +penen”

Eşbir kazak körmedim. Maldı iyttikpen tapsa da adamşılıkpen jumsagan. (Hiçbir Kazak görmedim. Malı kötülükle bulup da namusuyla kullanan.) (Öner, 1998: 136)

Kazak Türkçesi’nde vasıta hâli eki ekleşmiş şekilde görülmektedir (Buran,1999:263)

Kızben (kızla), *atpenen* (atla), *köylekpen* (gömlikle) (Buran,1999:263)

Közimen (gözüyle) (KTLS, 1991:1051)

2. Kırgız Türkçesinde

Kırgız Türkçesinde vasıta hâli için “instrumental (kural) cöndömö” terimi kullanılmaktadır (Gürsoy, 1997:82). Vasıta hâli eki “menen” edatıyla yapılmaktadır. Kırgız yazı dilinde kullanılan “menen” edatı tarihî, “bilen” edatının ses benzeşmesi sonucu ortaya çıkan biçimdir. “menen” edatı kendisinden önceki kelimeye ekleşmemiştir.

Ak niyeti menen (iyi niyetiyle). *Kamır menen* (hamurla) (Buran, 1999:302)

Karañğı tüşör menen Ismayıl ayıldı közdöy cönödü. (Karanlığın düşmesiyle Ismayıl köye doğru yöneldi.) (Öner, 1998: 136)

El taalayı degendi kol menen karmap, murun menen cıttap, köz menen körüp, tiş menen tiştep, kadımkidey baykap körüüğe bolobu? (Halkın talihi denen şeyi elle tutup burunla koklayıp, gözle görüp, dişle ısırıp, öylece eskisi gibi anlayıvermek mümkün mü?) (Öner, 1998: 136)

Seni menen birge barabız. (Seninle beraber gideceğiz.) (Kasapoğlu, 2005: 176)

Al iştesiñ, birok ıymanı cana abiyiri menen iştesiñ. (O çalışsın, fakat, imanı ve şerefi ile çalışsın.) (Kasapoğlu, 2005: 176)

1. Özbek Türkçesinde

Özbek Türkçesinde vasıta hâli yerine “osita kelişiği” terimi kullanılmaktadır (Gürsoy,1997: 82) Vasıta hâli “bilän” edatı ile yapılmaktadır.

Doskani lata bilän artib (tahtayı silgi ile temizleyip)

San bilän (seninle). *Haqarat bilän* (hakaretle) (Buran, 1999:142)

Metinlerde seyrek olarak “ilä ve birlä” li şekiller de kullanılmıştır.

Közläri ilä (gözleri ile)

Qadälär birlä (kadehler ile) (Coşkun, 2000: 77)

Bälä bolgändän keyin yıgläydi-dä dedi. U yänä oşä ünsiz ädimlär bilän içkäri üygä kirib ketdi. (Çocuk olduktan sonra da ağlar dedi. O yine o sessiz adımlar ile içeri eve girip gitti.) (Öztürk, 2005: 88)

4. Tatar Türkçesinde

Tatar Türkçesinde vasıta hâli için “instrumental kilésé” veya “qoral kilésé” terimi kullanılmaktadır. (Gürsoy, 1997:82) Vasıta hâli eki “ile” anlamı veren ve ekleşmeden kullanılan “bélen” edatıdır. “bélen” kelimesinin eski şekli “bérle” dir (Buran, 1999:228)

Şatlık bélen nurlar çeçep ay yaltırıy. (Neşeyle nurlar saçıp ay ışıldıyor.) (Öner, 1998: 136)

Bötén cir yözé güzelligé bélen çolğana, her cirde tın gıma, akrın gıma bér şatlık sizéle. (Bütün yer yüzü güzelliği ile kaplanıyor, her yerde sakın ve ağır bir sevinç seziliyor.) (Ercilasun, 2007: 731)

Ceyev bélen (yaya olarak). *Sénéñ bélen* (seninle)

Eni bélen (anne ile) (Buran, 1999:228)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Tatar Türkçesinde de vasıta hâli ekinin eski şekli “+n” birçok kelimedede ekleşmiş şekilde görülmektedir.

Yazın, kışın, irtén (sabahleyin) (Buran, 1999: 228)

5. Türkmen Türkçesinde

Türkmen Türkçesinde vasıta hâli için “instrumental düşüm” terimi kullanılmaktadır. (Gürsoy, 1997: 82) Vasıta hâli eki için “bilen” edatı kullanılır.

Baalalar daa guşlar bilen (Çocuklar da kuşlar ile) (Kara, 2005: 171)

“Zöhre-Tahyr” dessany mazmununuñ epikliği, köpgırañlığı bilen ulı simfoniya bolup... (“Zöhre-Tahir” destanı; mazmununun epikliği, çok boyutluluğu ile büyük bir senfoni olup...) (Kara, 2005: 208)

Doost bilen iyilmedik. (nahar) (Dost ile yenilmeyen.) (yemek) (Kara, 2005: 169)

Çağa *bilen* (çocukla). *Yennesi bilen* (yengesiyle) (Buran, 1999: 107)

6. Uygur Türkçesinde

Uygur Türkçesinde vasıta hâli için “instrumental keliş (vasitâ keliş)” terimi kullanılmaktadır. (Gürsoy, 1997: 82) Vasıta hâli “bilen” edatı ile yapılmaktadır.

İşler bilen (işlerle). *Kol bilen* (kol ile) (Öztürk, 1994:53)

Men bu ton bilen barlık éyiplirimni yoşurdum. (Ben bu elbise ile bütün ayıplarımı gizledim.) (Öztürk, 1994: 141)

Tapança bilen (tabancayla). *Ahmet bilen* (Ahmet ile) (Buran, 1999: 182)

Çirayliq bilän (güzellikle), *dostluk bilän* (dostlukla) (Ercilasun, 2007: 377)

7. Karaçay-Balkar Türkçesinde

Karaçay Türkçesinde vasıta hâli için “bla boluş” terimi kullanılmaktadır. (Gürsoy, 1997: 82) Vasıta hâli, “man” edatıyla yapılmaktadır. “man” kendisinden önceki kelimedenden ayrı yazılır.

Ay man keledi (ayla gelir). *Adilbay man* (Adilbay ile) (Ercilasun, 1996:216)

Türk Lehçeleri Grameri’nde Karaçay-Malkar Türkçesi bölümünü hazırlayan Ufuk Tavkul, vasıta hâli için “bla” edatının da kullanıldığını belirtir.

Arba bla (arabayla), *qamçi bla* (kamçıyla), *küzgü bla* (aynayla) (Ercilasun, 2007: 904)

8. Nogay Türkçesinde

Nogay Türkçesinde vasıta hâli için “instrumenral kelis” terimi kullanılmaktadır. (Gürsoy, 1997: 82) Vasıta hâli +minen (ile) < bilen, birlen edatı ile yapılmıştır.

Yahşı-minen söylesen (iyi İnsanla konuşursan)

Eki camanga baskossan itlik-minen künk eşer (iki fena adam ile iş görenin fenalıkla günü geçer) (Çağatay, 1978:162)

Bugünkü Nogay Türkçesinde vasıta hâli eki için “man” kullanılmaktadır.

Ol baktım man. *Eki kol man* (iki kol ile) (Güllüdağ, 1998:194)

9. Kırım Türkçesinde

Kırım Türkçesinde vasıta hâli eki “nen” (ile) edatıyla yapılmaktadır.

Şu fikrin derinliğinen, ifadenin kısalığı ve tamlığinen ölçene. (Bu fikrin derinliğiyle, kuvvetiyle; ifadenin kısalığı ve tamlığıyla ölçülür.) (Ercilasun, 1996:216)

Balanen. (çocukla), *kişinen.* (kişiyle).

Kırım tatar Türkçesinde “n” vasıta hâli eki “yazın, qışın” gibi birkaç isimde kalıplaşmış zarflar oluşturmaktadır.) (Ercilasun, 2007: 846)

10. Gagavuz Türkçesinde

Gagavuz Türkçesinde “län” ekiyle yapılmaktadır. “ılan” kendinden önceki kelimeye bitişik yazılır. Bu şekil bazen asimilasyona uğrayıp, +nan olarak karşımıza çıkmaktadır. (Salman, 1997: 77) Gagavuz Türkçesinde vasıta hâline “instrumental forması” adı verilmektedir. (Özkan,1996:123)

Demir dişlän mı bozmuş. (Demir diş ile mi bozmuş?)

Kavallän o bizä geldi. (Kaval ile o bize geldi.)

Zimba keskin bıçaklan ayırdı eti kemiklärden. (Zimba keskin bıçakla eti kemiklerden ayırırlardı.) Özkan, 1996: 124)

Bıkmaz atlêêr onunnan. (Atlar ondan bıkmaz.) (Ercilasun, 2007: 143)

11. Başkurt Türkçesinde

Başkurt Türkçesinde vasıta hâli için “minän” edatı kullanılmaktadır.

Erkin minän (Erkin’le) (KTLS, 1991:380)

Leyla Hanım borttı ayırı bir tırışık minän tundırğışka urnlaştırzı (Leyla Hanım, pastayı itina ile buzdolabına yerleştirdi) (KTLS, 1991: 1151)

Şulay itip, Tülkü ular minän birgä yaşäy başlağan. (Böylece tilki onlarla birlikte yaşamaya başlamış.) (Ercilasun, 2007: 800)

12. Kumuk Türkçesinde

Kumuk Türkçesinde vasıta hâli “degen söz soñusu kulanagan geliş forma” terimi ile ifade edilmektedir. Vasıta hâli için “bulan” edatı kullanılmaktadır. (Gürsoy, 1997:82)

Küy bulan (köy ile). *Söz bulan* (söz ile) (Baykoca, 1998:100)

Bizim qol bulan günde yüz mix etegen ustamız, maşin bulan on miñ mix etegen ustağa qarşı ne işlesin? (Bizim el ile günde yüz çivi yapan ustamız, makine ile on bin çivi yapan ustaya karşı ne yapsın?) (Ercilasun, 2007: 1004)

13. Saha (Yakut) Türkçesinde

Eski Türkçedeki vasıta hâli eki “+n”, zarflarda zaman kavramı ifade eden isimlerde kalıplaşmış olarak görülmektedir.

Kıhın (kışın)

Saha Türkçesinde vasıta hâli, +(I)nan, +(I)nen ekiyle yapılmaktadır. Bu ek, “+lan” ekinden gelmektedir. Bu da “ile” edatının “+n” vasıta hâli eki ile birleşmesinden ortaya çıkmıştır.

Saanan (silahla). *Atıman* (atla) (Kirişçioğlu, 1994: 61)

Börönön (kurtla), *üütüinen* (sütle) (Ercilasun, 2007: 1260)

14. Karakalpak Türkçesinde

Karakalpak Türkçesinde vasıta hâli “menen” edatıyla yapılmaktadır. Bu edat ses uyumuna göre “benen, penen” şeklinde de görülmektedir.

Sal menen (salla), *adam menen* (adamlar), *qız benen* (kızla), *at penen* (atla), *iyt penen* (köpekle). (Ercilasun, 2007: 570)

Qar, tüni menen jawdı. (Kar, gece boyunca yağdı.)

Qız benen süylesedi. (Kız ile konuşuyor.) (Ercilasun, 2007: 604)

15. Tuva Türkçesinde

Tuva Türkçesinde “bile” edatıyla vasıta hâli yapılmaktadır.

-Meeñ-bile çañgıs odak bolup honar kijibolganında...(Benimle aynı yere konduğuna göre, ne yapalım...) (Ercilasun, 2007: 1221)

Telefon-bile çugaalajır. (Telefonla konuşmak.) (Ercilasun, 2007: 1213)

Urugları bile cip algannar...(Çocuklarıyla yemişler.) (Ercilasun, 2007: 1209)

SONUÇ

İsmin belirttiği nesnenin vasıta olarak kullanıldığını, fiile vasıta olduğunu belirtmek için kullanılan hâle vasıta hâli denir. Vasıta hâli, İsim hâl eklerinden birisi olan vasıta hâli ekiyle yapılır. Türk dilinin asıl vasıta hâli eki “+n” dir. Bu ek daha sonra kullanımdan düşerek, yerini son çekim edatı olan “ile” ye bırakmıştır. Türkiye Türkçesinde bünyesinde “+n” vasıta hâli ekini bulunduran kelimeler çok azdır. Bu kelimelerdeki “+n” eki, artık bir çekim eki olmaktan uzaklaşıp yapım eki özellikleri göstermeye başlamıştır. Bu ek özellikle “yazın, kışın, öğlen, gündüzün, ilkin” gibi zaman kavramı bildiren kelimelerde görülmekte-

dir. Türkiye Türkçesinde, vasıta hâli eki almış iki kelimeyle ikilemeler yapılmaktadır. Bunlar “ardın ardın, için için, ucun ucun” gibi örneklerdir. Bu ikilemeler cümle içerisinde durum zarfı görevinde kullanılırlar.

Türkiye Türkçesinde vasıta hâli için “araç, bağlama, kaygıtlık, araçlı, ile, aletlik, bilelik, birlikte, kimle hâli, kimle durumu instrumental” terimleri kullanılmaktadır. Vasıta hâli eki, bazı kelimelerde kalıplaşmış bir hâlde yaşamaktadır

Vasıta hâli eki “+n” , Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanıldıktan sonra Osmanlıca döneminde kullanımdan düşmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde asıl vasıta hâli eki “+n” olmakla birlikte “birle, ile, +la” şekilleri de kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde “ile” son çekim edatı ve onun eklenmiş “+la, +le” şekilleri vasıta hâli görevinde kullanılmaktadır.

Vasıta hâli eki almış bazı isimlerde, ek kalıplaşması ve ek yığılması dediğimiz olaylar görülmektedir. Türk dilinde hâl zarfı yapan “-n” ile vasıta hâli eki “+n” , bazı kelimelerde birbirine karışmış durumdadır. Ancak vasıta hâli ekinin isme eklendiğini unutmamak gerekir.

Vasıta hâli ekinin fonksiyonları şunlardır:

1. Vasıta bildirir. *Uçakla gidecekler.*
2. Birliktelik bildirir. *İstanbul'a kardeşimle gittim.*
3. Bir işin karşılıklı yapıldığını bildirir. *Sabah akşam papağanıyla konuşurdu.*
4. Hâl zarfları kurar. *Hiddetle yerinden kalktı.*
5. Zaman bildirir, zaman zarfları kurar. *Sabah ezanıyla yola çıktık.*
6. Berkitme vazifesi görür. *Dizin dizin sürün.*
7.olarak anlamı katar. *İlkin yaşımı büyütüp okula gönderdiler.*

Vasıta hâli eki kullanımdan düştüğünde ya da yetersiz kaldığı durumlarda, son çekim edatı devreye girer.

Dilde kullanılan bir ek, dilin iç veya dış sebeplerinden dolayı işlerliğini yitirebilir. Bu durumda dilde yeni ekler ortaya çıkar. Canlı bir varlık olan dil, ihtiyaçlara cevap verirken bazı gelişmeler ve değişimler gösterebilir. ©

KAYNAKLAR

- Abdullayev, Elövset Zakiroğlu (1996), **Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları**, TDK Yayınları, Ankara.
- Arat, R., Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig I**, Metin, TDK Yayınları, Ankara.
- Arat, R., Rahmeti (1994), **Kutadgu Bilig II**, Çeviri, TDK Yayınları, Ankara.
- Arat, R., Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig III**, İndeks, TDK Yayınları, Ankara.
- Arat, R., Rahmeti (1992), **Atabetü'l-Hakâyık**, TDK Yayınları, Ankara
- Banguoğlu, Tahsin (1986), **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Baykoca, Ahmet N. (1998), **Kumuk Türkçesi Grameri**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ.
- Bayniyazov, Ayabek (2004), **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Bayrav, Süheyla (1998), **Yapısal Dilbilim**, Multilingual Yayınları, İstanbul
- Beserek, Ahmet (1991), **Türkçede Cümle Yapısı**, MEB Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Fuat (1995), **Türkiye Türkçesi**, Cem Yayınları, İstanbul.
- Buran, Ahmet; Alkaya Ercan (1999), **Çağdaş Türk Lehçeleri**, TİSAV Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ.
- Buran, Ahmet (1999), **"Türkçede İsim Çekim Ekleri"**, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara s.263-277
- Buran, Ahmet (1996), **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yayınları Ankara.
- Buran, Ahmet (1999), **"Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi Ve Eklerin Kökeni**, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yayınları, Ankara. s. 207-214.
- Coşkun, Volkan (2000), **Özbek Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Caferoğlu, Ahmet (1984), **Türk Dili Tarihi**, Enderun Kitabevi, İstanbul
- Çağatay, Saadet (1987), **Türk Lehçeleri Örnekleri**, Ankara. Üniversitesi, DTCF Yayınları, Ankara.
- Çağatay, Saadet (1943), **"Uygurca ve Eski Osmanlıcada Instrumental -n"**, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, I/3, Ankara, s. 93-107
- Deny, Jean (1995), **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları**, (Çev. :Oytun Şahin), TDK Yayınları, Ankara.
- Eckmann, Janos (1988), **Çağatayca El Kitabı**, (Çev.: Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Eckmann, Janos (1995), **Nehcü'l-Ferâdis**, (Tıpkı Basım ve Çeviri Yazı, Yayımlayanlar: Semih Tezcan- Hamza Zülfükar), TDK Yayınları, Ankara.
- Eckmann, Janos (2003), **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, (Yay., Haz: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yayınları, Ankara.

- Ercilasun, Ahmet Bican (1996), **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabesi**, KB Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2007), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1986), **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1992), **Türk Dili**, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1980), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı. İstanbul.
- Gabain, A. Von (1988), **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. : Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara.
- Gemalmaz, Efrasiyap (1995), **Erzurum İli Ağızları**, I. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.
- Gemici, Sabiha (1993), **Sözcük Bilgisi I**, Balıkesir Üniversitesi, Yayınları, Balıkesir
- Grönbech, K. (1995), **Türkçenin Yapısı**, (Çev. : Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara
- Gülensoy, Tuncer (1995), **Türkçe El Kitabı**, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.
- Gülsevin, Gürer (1997), **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara
- Gürsoy-Naskali, Emine (1997), **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, TDK Yayınları, Ankara
- Hacıeminoğlu, M., Necmettin (1971), **Türk Dilinde Edatlar**, MEB Yayınları, İstanbul.
- Hacıeminoğlu, M., Necmettin (1996), **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Hatipoğlu, Vecihe (1981), **Türkçenin Ekleri**, TDK Yayınları Ankara.
- Hengirmen, Mehmet (1998), **Türk Dilbilgisi**, Engin Yayınları Ankara.
- KTLS: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I** (1991), KB Yayınları, Ankara.
- Kara, Mehmet (2005), **Türkmen Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Karahan, Leyla (1999), **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karakoç, Sezai (1998), **Monna Rossa**, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1959), **“Nehcü'l- Ferâdis'in Dil Hususiyetleri II”**, TDED, XVI, s. 33-56.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1989), **Gülüstan Tercümesi**, TDK Yayınları Ankara.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994), **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Kasapoğlu-Çengel, Hülya (2005), **Kırgız Türkçesi Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kirişcioğlu, M. Fatih (1994), **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (1994), **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.

- Korkmaz, Zeynep (1960), “**Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine**”, TDAY Belleten, s. 175–180.
- Kuznetsov, Petro İ. (1997), “**Türkiye Türkçesinin Morfo-Etimolojisine Dair**”, Belleten 1995, TDK Yayınları, Ankara s.193–262
- Öner, Mustafa (1998), **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yayınları, Ankara
- Özkan, Nevzat (1996), **Gagavuz Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Rıdvan (1994), **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Rıdvan (2005), **Özbek Türkçesi El Kitabı**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Paçacıoğlu, Burhan (1995), **Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi**, Dilek Matbaacılık, Sivas.
- Pehlivan, Battal (1984), **Âşık Veysel**, Deniz Kitapları Yayınları, İstanbul
- Salman, Ramazan (1997), “**Gagavuz Türkçesi**”, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi S.15, Ekim, s.73–85.
- Şahin, Hatice (2003), **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara
- Şçerbak, A., M. (1994), “**Türkçe Morfoloji Tarihini İnceleme Meselesine Dair**”, TDAY- Belleten 1989, TDK Yayınları, Ankara, s.317–321.
- Tekin, Şinasi (1992), “**Eski Türkçe**”, Türk Dünyası El Kitabı, C.2, TKAE Yayınları, Ankara.
- Tekin, Talat (2003), **Orhun Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), Yayını, İstanbul.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1992), “**Eski Anadolu Türkçesi**”, Türk Dünyası El Kitabı, C.2, TKAE Yayınları, Ankara.
- Toparlı, Recep (1998), **Harezmi Türkçesi**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.
- Toparlı, Recep-vd. (2003), **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara.
- Toparlı, Recep-Vural, Hanifi (1999), **Kıpçak Türkçesi**, Dilek Matbaası, Sivas.
- Türkçe Sözlük (1988), TDK Yayınları, Ankara.
- Uğurlu, Mustafa (1987), **Münyetül-Guzât**, KB Yayınları, Ankara.
- Yüce, Nuri (1993), **Mukaddimetü'l-Edeb**, TDK Yayınları, Ankara.
- Yücel, Bilâl (1995), **Bâbü'r Divânı**, AKM Yayınları, Ankara.